

A Sociedade agrícola e do seguro do gando de Orazo-Loimil (1913-1919)

Chus Fernández Bascuas
chusbascuas@gmail.com

Resumo. Entre os anos 1913 e 1919 funcionou nas parroquias de Loimil e Orazo unha benéfica e ben organizada sociedade agraria, unha das moitas que tiveron unha brillante, aínda que efémera vida, no rural estradense dos primeiros anos do século XX. Trouxeron ao agro galego unha bafarada de aire fresco colaborando a introducir métodos de axuda mutua, técnicas e cultivos novos, sen renunciar en ningún momento a concienciar ao campesiño sobre os seus dereitos asoballados.

Abstract. Between 1913 and 1919, in Loimil and Orazo parishes, there was a beneficial and well-organized agrarian society, one of many which had a brilliant, but ephemeral life, in A Estrada countryside in the early 20th century. It was a breath of fresh air for the Galician farming world since they collaborated to introduce methods of mutual assistance, new crops and techniques, without ever giving up raising country people's consciousness about their diminished rights.

É sabido que entre finais do século XIX e principios do XX Galicia viviu unha experiencia agrarista de grandes dimensións na que A Estrada ocupou un lugar destacado polo número de asociacións, pola capacidade de mobilización que tiveron, pola influencia política que exerceron e polos cambios socioeconómicos que propoñían no ámbito rural.

Este traballo non ten por obxecto estudar os principios doctrinais, fins e consecuencias destes movementos, dos que numerosos autores fixeron investigacións moi interesantes, senón facer unha achega á vida cotiá dunha sociedade concreta: “A Sociedade Agrícola e do Seguro do Gando Orazo-Loimil” creada a principios de 1913 e da que temos noticias ata o ano 1919, fundamentalmente a través do libro de actas que tiven a sorte de encontrar e a documentación e papeis que deixou o perito agrícola D. Faustino Villaverde Brea na súa casa de Besteiros na parroquia de Orazo, a el sumáronse outras achegas como a prensa da época, fotografías e os recordos dos máis vellos do lugar; Faustino Villaverde Brea foi o primeiro presidente.

Faustino Villaverde Brea (fundador e Presidente honorario).

É sen dubida unha asociación activa que seguía as pautas xerais do agrarismo da época.

Vou a tentar facer un percorrido pola súa organización e compartimentar as súas actividades máis destacadas do seguinte xeito:

1. A sede

As primeiras xuntanzas realizáronas no que denominan local social de Orazo, será a partires de outubro de 1914, cando a sede definitiva pase a unha casa situada en Vilalén, tamén en Orazo (este edificio antes fora usado como escola). Para realizar as reunión e as actividades que desenvolvían, encargaron uns mobles compostos por seis bancos, unha mesa con un caixón e unha estantería de madeira

de pino (feitos por Juan Liste por un importe de 34 pesetas) onde gardaban as súas pertenzas.

Parece que tiveron a intención de ter un local propio á vista do acordado na reunión do 4 de marzo de 1917 onde se designa ao presidente para que, representando a entidade, faga os contratos necesarios referentes a adquisición dun terreo para o local social.

2. Órganos de goberno

Xunta Directiva

A primeira quedou formada por D. Faustino Villaverde Brea, D. José Liste Villanueva, D. Juan Liste Marque, D. Antonio Besteiro Villaverde, D. Francisco Rendo González, D. Casimiro Otero Otero y D. José Calvo Brea, a que se engadiron os vogais:

- D. Antonio Pereiro Muras.
- D. Ramón Andrade Fernández.
- D. Manuel González Fernández.
- D. Ramón Fernández Torres.
- D. Antonio Villaverde Pereiras.
- D. Severino Portela Pereiras.
- D. José Bernárdez Montoiro.
- D. Jacobo Pereiras Maceira.

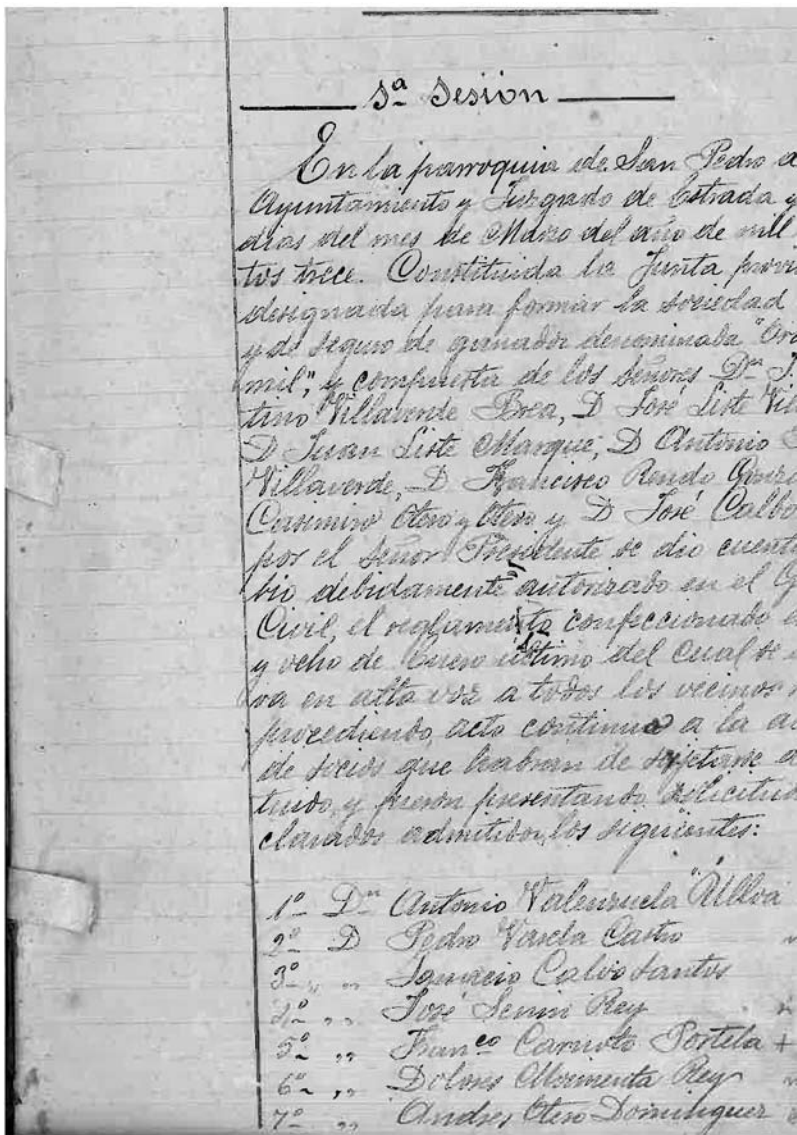
A duración do mandato era dun ano polo cal ao principio de cada ano facíase unha elección, ademáis da directiva elixíanse outros cargos para asumir diferentes tarefas.

Presidentes honorarios

Na primeira sesión acordaron nomear presidente honorario a D. Ramiro Ulloa Villar e a D. Manuel Amigo Brey polo interés que demostran por esta sociedade, en 1914 a proposta de D. Antonio Valenzuela noméase tamén presidente honorario a D. Faustino Villaverde Brea.

Comisións

Todo socio que pola xunta directiva fose nomeado para desempeñar calquera comisión que a sociedade necesitase dentro das funcións

Primeira páxina do Libro de Actas.

da sociedade a que está suxeita, se abandoaba o cumprimento do seu deber era expulsado da entidade.

Xeralmente nomeaban comisións para cometidos concretos composta por unha ou varias persoas, como a que se creou para convidar aos veciños de San Miguel de Castro que se asocien como os demais.

Ou a composta polos señores D. Francisco Rendo González, Manuel Balboa Marque, José Calvo Brea, Victoriano Liste Otero, Juan Liste Marque, Manuel Otero Otero, Manuel Brea Carbón, e José Otero Calvo, para ter unha entrevista co alcalde D. Pedro Varela Castro coa fin de indagar as causas que motivaron non ter conseguido a Escola de nenas de Orazo-Loimil que con tanto interés fai tempo esta entidade ven solicitando e se lle prometue conseguila o ano anterior.

O 11 setembro 1915 nomeouse unha comisión para cobrar as multas pendientes das demandas presentadas. Nomeouse outra comisión para intervir cos de Castrovite na designación de cabezaleiro foral do Marqués.

Delegados

Os delegados asumían diferentes cometidos, como cobrar a cota mensual dos asociados no seu lugar, asistir as reunión da Federación, servir de enlace co periodico afín *El Eco de la Estrada*, ou funcións de representación como a que lle fan a Pedro Varela en xuño 1915 para que asista como delegado da entidade para representala no congreso Agrario que se celebrou en Vilagarcía.

Socios

Na reunión constitutiva de 31 de xaneiro de 1913, deuse lectura en voz alta aos Estatutos autorizados polo Goberno Civil o día 28 de xaneiro aos veciños reunidos, e de seguido procédese a admisión de socios que haberán suxeitarse ao estatuido, foron presentando solicitude e declarados admitidos 122 socios, aos que despois se irán engadindo máis e dando de baixa outros, incluso se uniron persoas doutras parroquias como Lamela (concello de Silleda) e tamén se convidou aos veciños de San Miguel de Castro que se unan.

Casa de Vilalén.

3. Funcionamento

Xunta Directiva

A Xunta Directiva reuníase en sesións ordinarias e extraordinarias.

Periodicidade das sesións

As reunións eran fixadas pola xunta directiva, na do 2 de abril 1913, decidiron establecer como días fixos os días 2 e 19 de cada mes ás sete da tarde no local social

En outubro de 1914 acórdase que os socios un día de cada mes a saída da misa parroquial están obrigados terminantemente a concurrir ao local social a fin de tomar os acordos que sexan necesarios.

En 1915 deciden que a Directiva queda obrigada a reunirse no local de Vilalén todos os domingos da entrada de cada mes á saída da misa parroquial, exceptuando os domingos que resulte haber feira ou mercado, neste caso queda aplazada para o domingo seguinte.

En xaneiro de 2017 cambia a frecuencia das reunións fixando o primeiro domingo de cada mes a saída da misa parroquial para a reunión da directiva no local social.

Vese que ao longo do tempo a periodicidade vai baixando quizais porque o entusiasmo inicial e os acontecementos políticos foron desanimando aos socios.

4. Documentación e patrimonio da sociedade

Cando se realizaba o cambio de directiva facía inventario das perenzas que estaban constituídas polos libros da sociedade e o mobiliario xunto co Regulamento, unha copia do reparto de consumos aprobado polos veciños da parroquia de Orazo en 2012, servindo este reparto de norma e guía para os que sucesivamente cheguen a facerse na parroquia debido a que a administración non ten unha cota constante asignada, estando as follas de dita copia gravadas co correspondente selo da alcaldía da Estrada, papel e sobres timbrados, cintas e medallas dos socios, e as ascrapelas da comisión directiva, quedando o estandarte e bandeira custodiados polo tesoureiro D. Francisco Rendo.

A principios de 1917 cando se realiza o cambio de directiva faise entrega dunha estantería, unha mesa de escritorio, seis bancos, un Código Civil, un arancel Eclesiástico, o regulamento orixinal da sociedade, un reparto de Consumos correspondente ao ano 1912, unha copia do mesmo pertencente ao ano actual, sobre, papel timbrado, recibos talonarios, o estandarte con dúas bandeiras, selo da entidade, timbre, luz de carburo, libro de contas e o de actas.

5. Réxime económico: aportacións á sociedade

As aportacións que tiña que realizar cada socio partiron de 3 pesetas ao ano en 1913 (25 céntimos de peseta ao mes que cobrarán os delegados de cada lugar) baixando a 1,5 pesetas en febreiro de 1915. Acordouse rebaixar as cotas asignadas a cada socio, durante este ano cada un pagará semestralmente a cantidade de setenta e cinco céntimos de peseta, é dicir, unha peseta e cincuenta centimos ao ano. En 1916 vólvese a facer outra rebaixa quedando nunha peseta que se abonará a metade de ano.

Ainda así tiñan dificultades para realizar o pagamento como se deduce do acordo tomado en xaneiro de 1916 de que se calquera

socio ao paserlle ao seu domicilio o recibo semestral deixa de pagalo será tamén expulsado da sociedade, e no día que pida ser admitido o será sempre e cando ante todo satisfaga todo o atrasado desde que deixou de pertencer como tal socio.

En agosto de 1918 decídese darlle unha prórroga hasta o día ca-torce do mes entrante aos socios morosos para que en todo este lap-so de tempo entreguen ao Tesoureiro as cotas que a esta entidade devenguen.

A isto únesa a expulsión de varios socios por falta de pago, a masa agraria andaba moi xusta de recursos e isto dalgún xeito era unha carga máis.

6. Participación política

A participación en actos de propaganda e difusión dos principios básicos do agrarismo foi constante o que se mezclaba coa reivindi-cación política e outras actividades de carácter socio-económico e cultural.

Estaban suscritos ao semanario *Acción Gallega*, que se publicaba en Madrid, tiñan corresponsal con *El Eco de La Estrada* e forma-ban parte da súa xunta directiva Pedro Varela de Castro e Faustino Ulloa, polo que o seu posicionamento está ben definido.

Un bando dirixido polo alcalde, D. Jesús Durán prohíbelles toda clase de reunión no local social desde o sete de agosto de 1914; non debeu ter moito efecto porque temos constancia dunha reunión o 8 de novembro seguinte.

Mencionarei aqueles dos que deixaron constancia.

Recibimento de Portela Valladares na Estrada

Os preparativos da visita á Estrada de Portela Valladares o 22 de xuño de 1913 empezan en abril; autorízase ao tesoureiro para que dos fondos da Sociedade dispoña de 10 céntimos de peseta por cada asociado para axudar aos gastos que se ocasionen con motivo de re-cibimento na Vila da Estrada do Ilm. Sr. Portela Valladares, tamén se designan como delegados para auxiliar á Comisión a José Senín e Antonio Basteiro.

Respecto a este acto tamén acordaron notificar aos celadores de cada lugar a fin de que avisen aos respectivos asociados sinalando como punto de reunión o campo do Cruceiro da Igrexa de Orazo ás seis da mañá a fin de partir a dita hora todos os asociados o día 22 con rumbo ao mitin e recibimento do Sr. Portela Valladares que terá lugar na vila da Estrada, baixo pena de multa de 2 pesetas a todo socio que deixe de concorrer a dito acto ou, no seu defecto, non xustifiquen lexítima causa que os excuse.

Vendo que nestes días as faenas do traballo son bastante apuradas, o Presidente, por non molestar a ningún dos asociados, representará esta sociedade en todos os asuntos que con motivo do recibimento do Sr Portela Valladares se tratarán no local da Federación da Estrada.

Mitin do 3 de setembro de 1913 en Loimil

Deixan constancia do grandioso mitin celebrado na frondosa carballreira das Carballas o día 3 de setembro organizado por esta sociedade e a limítrofe de Oca, no cal fixeron uso da palabra os valentes loitadores de Acción Galega D. Basilio Álvarez, o sr. López Aidiello, o novo médico agrario sr. Portela Fares e o desterrado de Teis D. Jacinto Crespo

quienes fueron sumamente felicitados por lo acertadísimo que estuvieron en sus dotes oratorias exponiendo la marcha que debe seguirse para ver nuestra Galicia redimida. Dicho mitin fue presidido por el abogado D. Antonio de Valenzuela y a él asistieron 4000 almas.

A prensa tamén se fixo eco deste acontecemento; *El Progreso* de Pontevedra di:

Celebrose anteayer (3/9/13) en la parroquia de Oca, del municipio de La Estrada el anunciado mitin de propaganda agraria.

No obstante la circunstancia de no ser festivo ni celebrarse feria o romería en aquellos contornos, el prestigio del cura de Beiro llevó a pie de la tribuna que se alzaba en una robleada centenaria, unos 6000 campesinos, de ellos muchas mujeres.

En el comicio estaban representadas 20 sociedades agrícolas. Algunos se impusieron el sacrificio de hacer a pie una jornada de tres leguas bajo el sol del verano, para volver a recorrer de noche el luengo camino.

Los oradores de Acción Gallega, presididos por Basilio Álvarez, fueron recibidos con bombas y músicas en medio de un caluroso entusiasmo. Los campesinos aclamaban al cura de Beiro, a Portela Valladares y a Galicia.

Presidio el acto el joven abogado D. Antonio Valenzuela que presentó con galana palabra a los oradores forasteros. Se le aplaudió mucho.

Inauguró los discursos con uno en gallego Jacinto Crespo al que siguieron D. José Pereiras, D. Don Claudio Valeiras y D. Pedro Varela. Todos recomendaron la unión, ensalzando las ventajas de la asociación.

Habló luego el médico agrario D. Francisco Portela Fares, este joven galeno pintó con gráficas palabras la honda tragedia del sufrir gallego.

Su oración fue muy aplaudida.

Lastres Rivas, el joven periodista, trazó en sobrias y vigorosas pinceladas un diseño de la cruel existencia de labriegos y marineros en esta tierra de Galicia tan regalada por los hombres como castigada por los dioses.

A lo largo de los discurso vióse la sinceridad de un gran cariño por los humildes.

Terminó con un llamamiento enérgico a la juventud intelectual de Galicia para que acuda a formar en la filas de Acción Gallega, de lado de los honrados, frente a los granujas.

Oyó aplausos.

López Aidillo que se encuentra en la Estrada de propaganda hace una temporada, expuso el programa de la política agraria, señalando soluciones a los distintos aspectos del problema regional.

Dedicó un fervoroso recuero a Portela Valladares invitando a los campesiona a seguir las sanas orientaciones marcadas por el diputado por Fonsagrada.

Concluyó con un llamamiento a la solidaridad campesina.

Oyó continuadas ovaciones.

Al presentarse en la tribuna Basilio Álvarez suena una extraordinaria salva de aplausos.

Comienza el abad de Beiro por recordar a los estradenses de Cuba, de los que trae un abrazo para los que aquí quedan.

Dedica un recuerdo cariñoso al maestro de periodistas Alfredo Vicenti que nació a la vida del arte y de la lucha en estos valles de maravilla.

De los párrafos vibrantes, electrizadores del formidable orador, se acusan por su fuerza de huracán algunos como estos:

No temais, campesinos, el poder de la riquezas, porque el oro que es cobarde y taimado, no hace trepidar las montañas. Estas se conmueven con la dinamita, que es generosa y plebeya, como vuestras manos encallecidas y vuestras indignaciones reconcentradas.

Hay que caminar siempre del brazo de la justicia. Hay que marchar unidos a la razón. Hay que demandar pensando en la rectitud de nuestras conciencias, pero cando esta trinidad nos asista, si no nos oyen los que debieran, hay que procurar hacernos oír por todos los medios y proclamar el triunfo del derecho, que es el reinado de la verdad.

Y este lema que ponemos sobre nuestras frentes, explica nuestro tesón y da idea de nuestra gentileza en el batallar.

Huid siempre de ser profesionales del disturbio, rechazad el juego de la asonada, advertid que seréis miserables intentando romper la santa paz aldeana, pero no olvidéis que cuando os atropellen, el silencio equivale a un sacrilegio, ya que es tanto como tolerar la profanación de las almas.

Habla de lo que significa el robo de votos y recuerda el atropello de las elecciones de Oca y Orazo diciendo: Si estáis convencidos del escamoteo pensad que es más respetable el motín que el robo y que la revuelta es más santa que la inmoralidad.

Estruendosas ovaciones ahogaron los finales de los vibrantes párrafos.

Con la aprobación de los conclusiones siguientes: Pedir la redención de los foros, la ley de mancomunidades y la aprobación de las elecciones de Oca y Orazo, y la aceptación del programa agrario redactado por Portela Valladares terminó el acto.

Los oradores fueron despedidos con gran entusiasmo.

El Globo na súa edición do día 6 de setembro di:

Con asistencia de unas 6000 personas se ha verificado hoy en Oca el anunciado mitin agrario. Pronunciáronse varios discursos, haciendo el resumen D. Basilio Álvarez, cuya oración fue muy aplaudida, principalmente en los párrafos que terminó el orador con las siguientes palabras: El oro es menos poderoso que la dinamita, pues ésta conmueve las montañas; y aquél no.

Aprobáronse las siguientes conclusiones: Pedir la aprobación de las mancomunidades, la redención de foros, la legalidad de las elecciones de Estrada, y la aceptación de un programa definitivo.

El Sr. Portela Valladares asistió al acto.

Anúnciase la próxima llegada del Sr. Cambó para cooperar al movimiento agrario.

O *Heraldo de Madrid* adícalle moito espazo, O *Siglo Futuro* fai unha reseña.

O *Diario de Pontevedra* o día 6 de setembro di:

Otro mitin. Se celebró ayer en la parroquia de Loimil un mitin agrario del cual no tenemos detalles completos, pues de esta Villa solo asistieron dos o tres personas que acompañan a D. Basilio Álvarez y al Sr. López Aydillo, estos actos no despiertan entusiasmo entre la gente seria y de orden que permanece completamente indiferente y alejada de estas manifestaciones públicas que nada pueden beneficiar al agricultor a quien indudablemente se les busca y halaga con otros fines.

Según nos dijeron, la concurrencia ha sido muy escasa por más que otra cosa quieran hacer creer los interesados, y escasamente llegarían a cien las personas que asistieron.

O 15 de marzo de 1914 abordan as vantaxes que poida reportarlles o pacto establecido pola Comisión Agraria e o Exmo. Sr.

Marqués de Riestra; pediron a palabra D. Francisco Portela Fares e D. Antonio de Valenzuela como concorrentes a este acto de hoxe, polo primeiro relatouse todo canto se acordou co dito Sr. Marqués en ben do todos os habitantes do noso distrito “lo que deseamos así se cumpla para tranquilidad de unos y de otros”.

Acto de recibimento do estandarte

Desafortunadamente faltan unhas follas que impiden relatar todo o acontecido, do que se conserva púidose recoller o seguinte:

...en el punto indicado de Balboa en Presidente de esta Sociedade D. Juan Liste Marque, acompañado del vicepresidente D. José Liste Villanueva, el Síndico, D. Juan Liste Villaverde, el vicetesorero D. Casimiro Otero, el Secretario D. Francisco Rendo, el vicesecretario D Jacobo Pereiras y los vocales D. Ramón Andrade, D José Fernández, D. Severino Portela, D. Antonio Besteiro, D. Manuel Silva Portas, D. Benito Maceira, D. Manuel Castro Pardo, D. Ramón Pampín y el presidente honorario D. Faustino Villaverde; seguidamente compareció el entusiasta abogado D. Antonio Valenzuela y la mencionada joven Pura Campos dando cumplimiento a la invitación que en la Acta que antecede queda mencionado, como así mismo compareció el presidente de la Sociedad de Oca, D. Manuel Amigo acompañado de un gran número de socios de la misma, y una comisión de la Sociedad de San Pedro de Ancorados.

A las cuatro de la tarde y a nombre de todos nuestro vecinos de Orazo y Loimil residentes en Buenos Aires dio lectura a una bien redactada carta D. Faustino Otero, entregando este y D. José Otero el valioso estandarte y bandera al presidente de esta sociedad y toda la Directiva que reciben con los honores correspondientes, entre otros intervino el incansable colaborador Valenzuela. Enseguida empezó el fotografo de Bandeira a sacar fotografías de las insignias agrarias que se acababan de recibir y del numeroso público que presenciaba este acto, seguidamente empezaron las músicas a alegrar dicho recibimiento con las correspondientes salvas de bombas y vivas a los donantes. A las siete de la tarde entró por primera vez en el local social de la Vilalén dicho recuerdo agrario, donde fue recogido con toda la solemnidad que este acto requiere, dándole un fuerte viva y gracias mil a los donantes y portadores del mismo a cuyo fin pronunciaron unas elecuentes palabras el Presidente, Secretario y el vocal D. José Fernández, y el referido D. Antonio Val, siendo seguidamente manifestado por el Secretario el nombre de todos los entusiastas americanos que contribuyeron a sufragar los gastos que dicho recuerdo agrario les ocasionó.

(falta texto o que non permite documentar o acto completamente).

Foto diante da casa de Vilalén co estandarte.

Festa agraria de Lagartóns

Para participar na festa agraria de Lagartons de 1916 reunidos co Director da Banda de Música de Orazo e os gaiteiros Ramón Fernández e Ramón Quintela púxoselles de manifesto era desexo das sociedades asistirán a amenizar coas pezas escollidas a festa agraria que terá lugar no campo de Lagartóns o día 16 de maio, e contestaron que con grande satisfacción concurrirían a desempeñar o seu cometido, ós que despois lle farían un donativo polos servizos prestados o día da mentada festa

Seguindo coa organización da súa participación en abril designan “as simpáticas xóvenes Manuela Liste, Elvira Liste, Pura Campos e Consuelo Gómez para concurrir á mentada festa do 16 de maio a ocupar o posto que para as mesmas lles está reservado”.

Deberon ter algún desacordo coa directiva da Federación porque o 4 de xuño 1916 deciden enviarlle unha carta ao seu presidente co fin de que este se sirva “decirnos en que había faltado esta sociedade en el Campo de Lagartones el día de la fiesta agraria” a que contesta

axiña moi afectuosamente, manifestando que en nada podía considerar que esta entidade faltase na mínima cousa aos deberes sociais o día mentado da festa agraria no campo de Lagartóns.

No ano 1917, só se fai mención a que asista unha comisión co estandarte á festa agraria de Lagartóns o día 16 de maio.

Congreso agrario da Estrada

Noméanse representantes para asistir en nome da sociedade ao Congreso Agrario celebrado nos salón do Concello da Estrada aos señores Calvo e Fernández para que en turno de dous e polo orde indicado fagan durante os tres días a correspondente representación.

Polo presidente saínte e en funcións nesta reunión pronunciáronse unhas elecuentes palabras demostrando que da unión sae a forza, e estas forzas concentradas en viva armonía chegarán a redimilos por completo da escravitude a que estaban sometidos, e proba delo son os adiantos que a masa agraria vai atopando desde o momento que empezou a loitarse pola causa agraria, recomendando a esta directiva entrante moito celo e prosperidade durante o desempeño do seu cometido. Palabras que foron moi acollidas o mesmo que as que pronunciou acerca dos señores agrarios que rexen o gobernan o concello da Estrada, sendo aplaudido cunha estrondosa salva de aplausos.

Banquete en honra do deputado Ramiro Ulloa Villar

Coa fin de asistir ao banquete que as sociedades acordan dar ao aire libre ao novo Deputado D. Ramón Ulloa Villar, désígnanse aos socios seguintes D. Faustino Otero Otero, D. Manuel Otero, D. José Fernández, D. Juan Liste, D. Manuel Quinteiro e D. Francisco Rendo quen da súa libre vontade se anotaron.

Eleccións

En agosto de 1915 reunida unha comisión da sociedade de San Pedro en unión e acordo unánime de todos os concurrentes de Orazo e Loimil quedan proclamados candidatos a Concelleiros para as próximas eleccións D. Ramiro Ulloa Villar, D. José Quinteiro e D.

José Bernárdez e noméase unha comisión para rogarlle a D. Ramiro Ulloa que acepte dito cargo con que gustosamente o designan.

Será en novembro 1915 cando unha comisión acuda ao concello da Estrada coa fin de presenciar a proclamación dos candidatos agrarios.

En marzo de 1917 D. Ramiro Ulloa Villar foi momeado candidato para as eleccións de deputados provinciais.

A vida municipal está impregnada de agrarismo, en agosto 1917 acordaron que para as próximas eleccións a concelleiros deben reunirse moito antes as sociedades para acordar quen han ser os candidatos que han formar parte das mesmas.

En 9 novembro de 1917 deciden cambiar a estratexia para as eleccións anotándose o seguinte:

Púxose en tela de xuízo se o próximo día 11 se había de dar pan e viño coma nas votacións anteriores a todos os votantes, resultando por maioría non gastar nada sobre o particular unha vez que todos os votantes pertencen á bandeira agraria e os fondos sociais necesitanse para outras cousas.

Recibimento de D. Antonio Valenzuela e D. Vicente Riestra

Cando se achegaron as eleccións de Deputados a Cortes foi recibido con anterioridade o avogado D. Antonio de Valenzuela Ulloa neste local donde dirixiu unhas elocuentes palabras ao público sendo eloxiado por todos os concurrentes.

Tamén deixan constancia de que o día 21 de marzo foi recibido pola directiva desta sociedade e os socios concurrentes o deputado proclamado D. Vicente Riestra, amenizando o acto a banda de música desta parroquia, co estandarte e bandeiras desta sociedade e unha salva de bombas de aire á súa entrada no local da escola desta parroquia onde fixo a súa presentación D. Antonio Valenzuela, falando seguidamente o hoxe deputado a Cortes Sr. Riestra, ofrecendo ao pobo varios progresos, pedindo e tomando a palabra sobre este punto D. José Fernández González quen fixo varias aclaracións sobre este particular.

Así mesmo faise constar que para recibir ao dito deputado ante todo na chegada do mesmo á escola foi unha comisión composta polo Presidente e os socios Juan Rendo, José Senín e Antonio Liste.

7. O tribunal arbitral

Unha actividade moi demandada polos socios é a mediación do Tribunal Arbitral que foi elexido o día da constitución da sociedade e quedou composto por D. Francisco Rendo (tesoureiro), por ausencia do Presidente e Vicepresidente, quen neste acto disfrutará das atribucións do Presidente, acompañado do Síndico Ramón Fernández e os vogais nomeados polos litigantes, D. José Bernárdez e D. Antonio Villaverde. Anque quedaron nomeados os directivos mencionados para estas tarefas o funcionamento foi moito máis flexible pois concorren outras persoas, ademais dos propostos polos litigantes, outras veces fálase de homes bos amantes da paz ou de amigables compoñedores...

Ao non contar co Regulamento non podo aportar moito sobre as súas normas de funcionamento, agás o que se poida deducir das actuacións reflectidas.

Sabemos que no momento de requerir a mediación debían aportar unha cantidade, pois o 9 xaneiro 1916 acordaron que “todo individuo que sexa socio e presente algunha demanda coa mesma deixará unha peseta no fondo social a responder dela e despois de ventilado o asunto sempre que a xuízo do tribunal teña razón ao que solicite, cobrará do demandado dito fondo e ademais a multa que o tribunal acorde según a importancia da demanda ou mellor dito do asunto que se ventile”. Aínda así resultaba un medio barato e próximo en comparación co que supoñía buscar asistencia letrada e desplazarse ata o Xulgado.

Moi pronto empezan a recibir demandas dos socios para arranxar problemas cotiás relacionadas con:

A propiedade

Sirvan para ilustralo os seguintes exemplos:

En 6 decembro 1914 nomease unha comisión composta por D. Juan Liste, D. Manuel Silva e D. Antonio Liste para que comparezan ao punto chamado Sobre do Agro para resolver un conflito sobre o terreo indicando a propiedade de outros consortes.

En febreiro de 2105 procedeuse a resolver un conflito entre Carmen Pardo e José Ferro, sobre unha parcela de terreo que Car-

Faustino Otero (dereita).

men disfrutaba na horta do referido Ferro, a cuio efecto se allanou a dita Carmen a tomar o pago de dita parcela noutra propiedade do mencionado Ferro.

En novembro de 1917 dóuselle entrada a unha demanda de Rafael Fernández contra Antonio Liste Bernárdez por unha diferenza da liña divisoria entre ambas fincas chamadas da Abeleira de Baldarís.

As posesións

En xaneiro de 1916 quedan designados como amigables compoñedores, o Presidente, síndico e D. José Calvo Brea para ver a forma de arranxar unha cuestión promovida por Benito Reimóndez e José Brea acerca dun camino para unha finca.

En xuño 1916 admítese unha demanda presentada por Domingo González contra José Villaverde Pereiras sobre unha posesión que este intenta tomar a cuio efecto se nomea o Tribunal Arbitral composto polo Vicepresidente, o síndico e os vogais D. José Calvo Brea e D. José Otero Calvo, sinalando as dúas da tarde do día once para comparecer no punto do litixio.

En outubro de 1916 preséntase unha demanda polo socio D. Andrés Martínez contra D... Calveiro sobre unha posesión de auga, sendo nomeado para dirimir esta cuestión D. Manuel Castro, D. José Quintero, D. Francisco Rendo e D. Manuel Pereira, sinalando as 10 da mañá do día 5 de novembro para a concorrencia ao punto de litixio.

As servidumes

En 6 de xuño de 1915 e atendendo a unha carta dirixida á directiva por D. Pedro Varela manifestando se nomee un tribunal para resolver unha diferenza sobre servidume de carro entre Rosendo Pampín en Mercedes Rey, arreglouse deste xeito: Visto pola comisión o camiño que se menciona nos salidos do lugar de Currelo e inspeccionada a servidume de carro temporal en debida forma acordan que Mercedes Rey faga a entrada polos seus propios terreos para o servizo de carro abonando en recompensa Rosendo Pampín vinte e cinco pesetas que

Mercedes Rey recibiu por tal concepto, quedando así zanzado o servizo de carro desde esta data en adiante.

Conflictos con membros doutras sociedades

O 20 xullo 1913 a petición de Manuel Souto, acordouse practicar unha visita ao salido da súa casa motivada pola sombra que di lle ocasionan as ramas de varias sobreiras que contiguo ao mesmo posee D. Manuel Pereiro, as cales segundo manifesta se tenden en forma de parasol por encima do seu terreo aniquilándolle por este concepto os froitos que sementa no mesmo. Como Pereiro segundo din pertence á sociedade de Oca, acordouse formar a vista dos señores seguintes: D. Manuel Amigo Presidente de Oca e D. José Liste, vicepresidente de Orazo, acompañado do Síndico, Secretario e o vogal, Ramón Andrade Fernández. Como se trataba dun caso particular omítese dar curso a este asunto por medio de Tribunal Arbitral, e por conseguinte para realizar a devandita visita acordouse reunirse na Penaporrín o día 17 de agosto ás nove da mañá, a cuio efecto dará o correspondente aviso o Sr. Pereiro e ao Sr. Amigo se lle poñerá ao tanto do acordado por medio desta acta.

Algo parecido ocorre en marzo de 1915 cando polo secretario se deu lectura a unha demanda do “muy digno párroco de Oca, D. Rafael Otero Figueroa” contra varios veciños da parroquia de Loimil, sobre obxectos da casa rectoral da mesma; foi admitida e nomeado tribunal arbitral composto polo Presidente, Síndico, Tesoureiro e os vogais D. Manuel Catro Pardo e D. Ignacio Calvo, prefixando o día 7 de marzo ás castro da tarde para compacer en dita casa rectoral a fin de solucionar o conflito de referencia.

As relacións económicas e persoais

Neste apartado recóllense feitos relacionados coas persoas e a súa honra, relacións familiares, etc.

O caso da demanda proposta por José Villaverde González na que pide que se nomee tribunal Arbitral ou no seu defecto, tres ou catro homes amantes da paz, a fin de ver a forma de conseguir solventar varios asuntos e axustes de contas pendentes entre o expoñente e o

seu fillo Manuel Villaverde Otero; quedan nomeados o Presidente, o Secretario e os Socios D. Antonio Valenzuela e D. Pedro Varela Castro; o caso quedou resolto como acredita que por parte do socio José Villaverde González presentouse un documento de data 31 de agosto dimanante dun arranxo realizado polo Tribunal Arbitral co seu fillo Manuel Villaverde Oero, por medio o cal acredita ter saldado co seu fillo a cantidade de 4.500 pesetas quedando absolutamente separado sin dereito por parte de ambos a reclamación algunha sendo testigos de dito documento Francisco Rendo, Manuel Brea e Juan Liste Marque.

No 27 marzo 1916 a solicitude de Manuel Otero Otero é requirido Ramón Quintela co fin de que nun acto acalorado que tivo devolva a Otero a súa intachable conduta por certas palabras de calumnia que contra o mesmo pronunciara, e en efecto, Quintela recoñecendo que faltara sin darse conta do que facía á saída da misa parroquial fixo ver que non era certo nada de todo canto dixera contra Otero deixándoo por tanto á altura que se merece un honrado agrario.

Tamén no 20 xullo 1918 deuse fin por medio dun arreglo amistoso a unha querella por inxuria e calumnia presentada por Celestino Rendo contra Obdulia Villanueva, quedando esta en facer público en Orazo e Loimil que para ela Rendo é un home honrado e de intachable conducta posto que todo o que del se falou foi nun acto de acaloramento.

Pago de rendas

En decembro de 2017 o Presidente comunica que a desavenencia que existía entre Manuel Brea e María Fernández Carballeda quedou arranxada da seguinte maneira: María Fernández pagará a Brea toda a renda atrasada que lle adebeda ata a data da última cobranza, e Brea pagará a María Fernández a contribución que por distribución pericial lle corresponda ao prado das Raxeiras de Baldariz que Brea posúe por compra ao marido ou pais do finado esposo de María Fernández.

Tamén se deu curso a unha demanda posta por Jaime Rey contra un veciño de Loimil por derramos ocasionados con gando quedando

nomeado o tribunal para o día... ás catro da tarde unha vez fose posto o depósito regulamentario.

Pastoreo de animais

O gando, un dos principais recursos non só para a subsistencia senón tamén para o transporte e traballo, era fonte de disputas.

O 7 maio 1916, déuselle entrada a unha demanda presentada por Marcelino Brey contra José Bernárdez sobre reclamación por gandos, designándose ao Presidente D. Faustino Otero, e síndico D. Juan Liste para ver a forma de arranxar amistosamente, cousa que conseguiron perdoando o demandado o derramo.

En 2 xullo 1916 foi presentada unha demanda por D. José Liste Villanueva contra varios veciños por andar pastoreando trece animais a renda solta nunha cerrada da súa propiedade, e en efecto atendendo as súplicas dos demandados perdonoulles o derramo aboando tan só a esta sociedade e para fondos da mesma trece pesetas como tributo que se ten acordado.

En 2 de agosto de 1916 admitiuse unha demanda presentada por D. Juan Rendo Rey contra Carmen Rendo por derramo ocasionado por tres animais nunha finca da súa propiedade sendo chamada ao orde por segunda vez.

En 2 de febreiro de 1919 tamén se acorda:

Tendo en conta unha demanda presentada por D. Manuel Brea contra Manuel Rendo Otero e Francisco Rendo Espiño sobre derramo ocasionado por gando, arranxouse o asunto dunha maneira prudencial pagando estos a multa imposta para fondos sociais e o derramo ao demandante.

Actuacións diversas

En xullo de 1913 nomean para avaliar unha finca procedente de Andrés Gulias ao Síndico, ao Secretario e o Tesoureiro, Antonio Liste Bernárdez e Jacobo Pereiras, a fin de ventilar sin a formación de Tribunal Arbitral un asunto “como tantos de la vida” referente a unha pequena alteración da contribución.

Parece que a preocupación polo lume no monte era moi importante a xulgar pola severidade con que actuaban. No verán de 1917

foi admitida unha querela presentada por María Fernández viúva de Moreira contra os pais dos mozos Faustino Otero Pampín e Antonio Campos por incendio nunha cerrada de toxos propiedade da querelante quedando aplazado o arranxo para próxima sesión a fin de impoñerlles un correctivo aos incendiarios maiores de 12 anos de idade como din son estos, e anque non chegaran a esta, para ben dos mesmos había que facelo.

Conflitos non resoltos

Esta mediación con un índice de éxito altísimo, ás veces fracasaba e entón acudían a vía xudicial como sucedeu o abril 1916 despois de facer os medios posibles para avenir o pago da renta a Antonio Campos a Dna. Juana Villar Ulloa, e non cumprindo o demandado co que está prevenido déuselle paso para ser ventilado no Xulgado da Estrada.

En maio 1917 acerca da demanda presentada por Ramón Campos Espiño contra os consortes do monte de Sobre do Agro demarcación de fincas, esta directiva acordou que o demandante traia un Perito para solucionar con maior acerto sobre o terreo a cuestión obxecto da demanda.

O mesmo sucedeu en decembro de 1917 onde informa o presidente que o litixio promovido por Rafael Fernández e Antonio Liste non puido arranxarse por non chegar a unha avenencia os interesados.

8. Mulleres

Na constitución da sociedade participan un total de 26 mulleres que supoñen o 21% dos integrantes, se ben é certo que a pesares de ter un representación importante nunca participaron en ningún órgano de goberno, e tamén podemos constatar que participaban activamente nas mobilizacións, e incluso o día que recibiron o estandar-te realizáronse varias intervencións, entre elas a de Pura Campos, aquela moza que tamén representou aos agrarios de Orazo na festa de Lagartóns.

Dos emigrantes en Arxentina que envían fondos para a sociedade hai 14 mulleres que supoñen en torno ao 17%, e tamén as que aportan cantidades máis modestas.

9. Emigrantes

Pronto contacta co gran número de veciños que estaban emigrados en Arxentina e Cuba; así o 21 setembro 1913 dáse conta que se dirixiu a Bos Aires unha carta a Manuel Marque Pereiras como presidente e outros en unión deste como vogais pedindo recursos para fondos desta sociedade.

O 20 de decembro de 1913 reciben contestación dirixida ao presidente, D. Faustino Villaverde procedente de D. Manuel Marque residente en Bos Aires, presidente da comisión xestora para recaudar fondos en beneficio de esta sociedade, manifesta ter recibido os estatutos o regulamento de sociedade e unha carta asinada por dez da directiva anterior; indica que nomeou tres comisións de cobranza e cada comisión de tres traballando con grande actividade, a cuio fin consulta a forma máis conveniente de empregar o que recauden, o que se lle contestou que era opinión unánime que xirase o que puidese e que aquí se fará un estandarte e outras melloras facendo constar a procedencia de dita cantidade, sendo moi eloxiado o rasgo de altruismo “de nuestros hermanos residentes en Buenos Aires”. Contamos cos nomes de todos os que cooperaron ao regalo do estandarte, un total de 84 persoas enviaron o importe de 543 pesos arxentinos.

José Calveiro Remesar tamén dirixiu a Cuba unha carta a D. Antonio Fernández residente en dita República, en súplica de que nomee unha comisión a fin de que poida conseguir recaudar fondos para esta sociedade; tamén xiran cartos o presidente desta Sociedade D. José Villaverde Brea quen a iniciativa do seu irmán Faustino conseguiu recaudar fondos dos residentes na Habana, agrarios de corazón.

10. Educación

Unha preocupación constante dos agraristas era a educación; por suposto esta sociedade non foi allea a este problema e vemos como en xaneiro 1916 requiriron a D. José Mancebo Rendo para que como mestre da parroquia procurase facer dúas escolas ao día, é dicir unha pola mañá e outra pola tarde, e despois de ter en conta as súas explicacións acerca deste particular ofreceuse a empezar no mes de marzo seguinte a poñer a dúas clases alternando nunha delas co seu fillo D. Plácido Mancebo.

En abril de 1917 recóllese a preocupación polo absentismo dos nenos á escola e acórdase vixiar “con celo” aos pais que non mandan aos seus fillos facéndolles incumplir con esta importante deber, exercendo a par a mesma vixilancia sobre os mestres que deixan de cumprir tal cual lles está mandado no tocante ao ensino, acondando a Federación se denuncie ao Concello a todos aqueles mestre que a “ciencia certa” se note non teñen celo pola ensinanza a fin de que o Sr. Alcalde o poña en coñecemento da superiodade dos mesmos.

Están buscando un local adecuado. En maio de 1917, o presidente di que “por non poder ser designado un templo para local da nova escola que se intenta conseguir, designouse a casa chamada da Carnota, sita no lugar da Igrexa de Orazo, propiedade de Dna. Camila e Dna. Amparo Ulloa.

Ante a carencia de locais escolares adecuados para poñer remedio a esta situación nomeouse unha comisión composta polos señores D. Francisco Rendo González, Manuel Balboa Marque, José Calvo Brea, Victoriano Liste Otero, Juan Liste Marque, Manuel Otero Otero, Manuel Brea Carbón, e José Otero Calvo, para ter unha entrevista co alcalde D. Pedro Varela Castro o día 15 de actual ás once da mañá con fin de indagar as causas que motivaron non ter conseguido a Escola de nenas de Orazo-Loimil que con tanto interés hai tempo esta entidade ven solicitando e se lle prometeu conseguila o ano pasado.

En dous de febreiro de 1919 tamén se deixa constancia de que a directiva e o presidente honorario D. Faustino Villaverde Brea, o día 26 de xaneiro en compañía de Celestino Álvarez Rodríguez en

José Villaverde Brea.

representación dos socios de Loimil, D. Ramiro Ulloa Villar como deputado provincial, e gran número de veciños de Orazo e Loimil transixiron as dificultades e diverxencias que mediaba entre os veciños das dúas parroquias sobre a construción e situación da casa Escola mixta desempeñada por Maestra solicitada de nova creación para as parroquias de Orazo e Loimil cuio expediente está en Madrid esperando o turno que con seguridade tardará en resolverse favorablemente; a transación fíxose do seguinte xeito: queda sinalado como punto fixo para a situación do local e casa vivenda da Maestra unha zona de monte situada no Agro de Abaixo chamado Barro unido ao camiño de carro que corre ao longo da muralla da chamada

Entrada lateral da casa de Vilalén.

Granxa de Dna. Camila de Dna. Amparo Ulloa, cuia zona de terreo se atopa no fondo das fincas de labradío dos herdeiros de Andrés Castro, Manuel Otero Espiño e herdeiros de Manuela Otero sendo propiedade destes mesmos con quen hai que entenderse para adquirir o terreo mencionado e se estes puxersen dificultades (que non se espera) entonces construírase dito edificio escolar ao lado oposto deste sinalado, ou sexa no monte que se atopa na cabeza das leiras relatadas contiguo a casa dos Otero.

Dito edificio será satisfeito polos de Orazo e Loimil acordándose que os veciños de Loimil representados por D. Celestino Álvarez, paguen a metade do seu importe, quedando a outra metade a cargo dos de Orazo. Designouse a D. Celestino Álvarez, D. Juan Liste Marque e D. Faustino Villaverde para a realización do plano de obra.

Ó final o terreo foi cedido en 1920 segundo consta nun documento que di así:

Digo yo Manuel Brea Cambi vecino de Oravo, que regalo para la casa escuela de niñas que se intenta hacer en esta de Oravo, la calida de cuatro y medio cuantillos de terreno en una figura triangular a partir del camil de entrada de la cerrada que pongo junto a la casa de Manuela Camosto, cuyo ~~cuatro~~ cuatro cuantillos y medio de terreno están unidos a otro retazo que para tal fin regala Dª Camila y Dª Compañero Nillva, siendo de cuenta de los individuos que se pongan al frente de la obra hacer de nuevo el pedazo de muro que deshagan en la cerrada antes de cimentar la obra. Si dicho edificio no fuera para la casa Escuela y se dedicara a otro fin entonces abonami diecinueve pesos por cada cuantillo pero siendo para la casa Escuela como dejo dicho lo regalo libre y espontaneamente; y para que así conste firmo el presente en Oravo a once de Enero de 1920

Manuel Brea

11. O ceremonial (a morte)

O ceremonial da morte foi un tema tocado en varias ocasións; a principios de 1913 designaron unha comisión de cinco persoas da sociedade, da que unha actuara de presidente, para que en caso de defunción dalgún socio ou persoa da familia destes se encarguen de facer gratuitamente todos os encargos e servizos necesarios para enterro e

funerais, prohibindo expresamente o disfrute de propina algunha, así como comer, beber ou armar “francachelas” na casa do defunto.

Para as defuncións e ao obxecto de designar as Comisión que haberán de encargarse dos menesteres de enterro e funerais establécense as seguintes agrupacións de lugares.

1. Besteiro, Castrovite e a Sobreira.
2. Barro e Igrexa.
3. Vilanova.
4. Currelo e Baldarís.
5. Bendexa e Silva.
6. Pazos, Orosa e San Luís.
7. Loimil, Sobreira, Penaporrín e Loimil do Carballo.
8. Casares de Carballas.
9. Outeiro, Iglesia e Riomao.

En febreiro de 1915 proponse que se lle entregue a cada socio unha medalla coa súa cinta negra como símbolo desta sociedade que deberán usar no acompañamento do cadáver de cada un dos socios ou familia pertencentes aos mesmos, o que se fai efectivo en maio.

Quedan nomeados delegados colaboradores para circular avisos os seguintes individuos.

Para o lugar de Castrovite e Besteiros, José Tato.

Para o lugar de Barro, Andrés Fernández.

Para o lugar de Orazo, Germán Gómez.

Para Vilanova, Domingo Gonzalez.

Para Currelo, Manuel Otero e Otero.

Para San Luís, Orosa e Pazos, Manuel Fins.

Para Bendexa, Francisco Cortes.

Para Loimil, José Quintela.

En marzo de 1916 e a petición de D. Francisco Rendo González faise constar o necesario que é organizar a forma de acompañar ata o cimiterio desde a casa mortuoria os cadáveres, buscando unha forma de saber a hora certa para concurrir con este fin.

A isto D. José Calvo di que a hora deber prefixarse por medio da campá pois ao terminar de dar os sinais pare de tocar un instante, dando despois os campanazos correspondentes á saída do cadáver aproximadamente.

12. As relacións coa Federación

Esta asociación está íntimamente unida á Federación con sede na Estrada; xa en abril de 1913 acordan que queda en turno o vogal Jacobo Pereiras Maceira para comparecer na primeira invitación que se reciba da Federación, como delegado da Sociedade, quen levará o selo da mesma, e na primeira o entregará e dará á directiva conta do acordado.

Na xunta do 2 de agosto do mesmo ano, noméase a Pedro Varela para que como delegado por esta sociedade reprente en todos os actos a mesma nos casos que sexa necesario no local social da Federación situada na Estrada para o que seguidamente dará noticias á Xunta Directiva de todos os acordos que a Federación tome.

A vida municipal e a actividade da Federación están mezcladas; vemos que se deixa constancia do seguinte:

En cumprimento ao ordenado pola directiva da Federación das sociedades agrícolas da Estrada, ponse de manifesto aos futuros concelleiros que representen no Concello a esta sociedade o seguinte programa que deberán cumprir:

1. A formación de un reparto de Consumos en que reine a moralidade, xustiza e equidade, base de todo imposto e sobre todo a desaparición do deficit municipal imposto para a construción da Casa Consistorial.
2. A formación dunha lista en que figuren os pobres de Orazo-Loimil a fin de que poidan disfrutar da asistencia médica e medicinas gratuitamente.
3. As correspondentes reparacións dos camiños que conducen desde a igrexa de Orazo a Remesar e a do outro camiño que conduce de Orazo a Penalobeira.
4. A construción dunha fonte no lugar de Orazo por ser de gran necesidade e darse o caso increíble de que os veciños do dito lugar teñen que facer uso para o seu aproveitamento doméstico do depósito onde bebe todo o gando o que pode dar lugar ao desenvolvemento dunha enfermidade epidémica.
5. A formación de un padrón de cédulas persoais a fin de que exista equidade no pagamento das mesmas.

De todo o cal se librará copia polo secretario enviándolla ao Sr. Presidente da Federación para os efectos conseguintes.

En agosto do 1915 acordouse, segundo prevé o Regulamento da Federación, nomear aos socios D. Pedro Varela e D. Antonio de Valenzuela delegados desta sociedade para que xuntos ou separadamente a representen ante a Directiva da Federación todas as veces que sexa necesario, comunicando seguidamente todos os acordos que sexan tomados.

O reparto de consumos tamén se trataba na Federación pois o delegado en decembro de 1915 dá conta dos acordos tomados acerca do reparto de consumos do ano seguinte.

En febreiro de 1916 o presidente da Federación enviou unha carta

a esta entidade e en cumprimento da mesma nomeouse unha comisión composta polos socios D. Victoriano Liste e D. Antonio Besteiro coa fin de que o día 13 de febreiro comparezan no local da Federación por asuntos que interesan aos Agrarios.

Aos delegados nomeados para asistir ás reunións da Federación José Fernández González e Francisco Rendo González asígnanselle, para axuda das súas molestias por cada vez que teñan que asistir, dúas pesetas.

Pero en febreiro de 1916 explican que co fin de facer as economías posibles en favor desta sociedade acordouse suprimir os dous delegados encargados de recorrer o camiño da Estrada sendo substituídos gratuitamente pola Directiva e por turno segundo a sorte designe, e procedeuse oa sorteo por orde numérico resultou do modo seguinte:

- Nº 1. Manuel Castro Pardo.
- Nº 2. Manuel Pereiras Moreira.
- Nº 3. Juan Liste Marque.
- Nº 4. José Otero Calvo.
- Nº 5. Ramón Pampín Vicente.
- Nº 6. José Fenández.
- Nº 7. Ignacio Calvo.
- Nº 8. Antonio Cortes.
- Nº 9. Manuel Silva.
- Nº 10. Francisco Rendo González.
- Nº 11. José Senín.
- Nº 12. Faustino Otero.
- Nº 13. Victoriano Liste.
- Nº 14. José Calvo Brea.
- Nº 15. Manuel Quinteiro.

En agosto de 1916 nomeouse unha comisión para entrevistarse co Presidente da Federación a fin de facer o necesario que é tomar

as correspondentes medidas para que o millo non sexa vendido a un precio tan elevado.

E en setembro do mesmo ano nomean ao socio D. José Quintero de Loimil para desempeñar o cargo na xunta municipal no concello da Estrada, acordando tamén por orde da Federación impoñerlle unha multa segundo o delito que cometan a todos aqueles individuos que cheguen a alterar a orde en toda reunión de diversións públicas, quedando a cargo dos vixiantes establecidos para este caso anotar con certeza o nome dos alteradores do orde para dar coñecemento dos mesmos a esta directiva para o fin establecido.

A Federación tamén intervén na cobranza de consumos pertencente á Sociedade verificándoo no seu local social,

e despois dun gran debate sobre o particular chegouse a un mutuo acordo designando como cobradores ao presidente D. Faustino Otero e ao tesoureiro, D. Francisco Rendo, quen en virtude da aceptación prefixan para realizar o desempeño do seu cometido o día 12 de novembro, dando comezo non só a cota de consumo de cada un, senón tamén a contribución dos mesmos, as sete da mañá deica as 4 da tarde do citado día, facendoo saber así aos correspondentes delegados para circular os avisos necesarios advertíndolle a cada contribuínte veñan provistos do últimos recibos.

O síndico Manuel González dá conta dos traballos para os que fora nomeando na anterior acta; tamén dá conta dos asuntos tratados na Federación o día 17 de xaneiro onde recordaron que o consumo debe ser cobrado nas parroquias e que ningún empregado podería desempeñar cargo algún na Federación.

A Federación tamén se utilizaba como cauce para presentar reivindicacións como a proposta (decembro de 1916) que fixo o Síndico, D. Juan Liste Marque e que despois dun gran debate acordouse por maioría de votos dirixir unha comunicación ao presidente da Federación solicitando as grandes ventaxas que se proporcionarían aos agricultores do distrito obrigando aos muiñeiros a dispoñer cada un da súa correspondente “báscula” para desta maneira entrar e saír por peso o gran e a fariña respectivamente, evitando así certos abusos que a rumbo acostuman cometerse.

Esta (abril de 1917) tamén acordou pedirlle ao Concello que se poña de acordo cos demais concellos colindantes para en unión da

Federación, pedir se active canto antes a vía férrea que por esta comarca está trazada hai xa bastante tempo.

A relación coa Federación é constante e, dalguns xeito, exerce control sobre as sociedades, polo menos sobre esta, quizás pola afinidade vemos que en maio de 1918 acordouse que o delegado da Federación acompañado do secretario desta sociedade pasen polo local da Federación o día 9 deste mes co fin de interesar os puntos importantes para ben da masa agraria e boa guía da mesma como igualmente foi nomeado José Quintela para asistir e representar a sociedade na reunión que intentan os compañeiros de Pardemarín sempre e cando a leven a cabo como é de esperar.

E en decembro nomearon aos delegados que han comparecer no local da Federación no día que esta celebre as súas sesións e sexa necesaria representación desta entidade; foron nomeados por turnos entre si D. José Fernández González, sendo elixido este só sen compañeiro aboándoselle a cada un deles por conta dos fondos desta sociedade dúas pesetas por cada unha das viaxes que fagan.

13. Relacións con outras asociacións

En 1913 (tendo en conta que falta unha folia e os acordos están cortados) podemos deducir que hai un conflito entre algunha persoa da Sociedade de Oca e a de Orazo-Loimil:

El Secretario como no tiene ni voz ni voto en el Tribunal será de la misma sociedad a la que pertenece el presidente y los fallos que se dicten pasarán a los antecedentes de las Directivas.

Si este procedimiento no fuese aceptado por los compañeros de Oca puede también sujetarse cualquier cuestión al Tribunal arbitral de la Sociedad a que pertenezca el perjudicado o demandante, pero en este caso, además de poder el demandante nombrar su vocal de la misma sociedad, tiene el derecho de recusar al Presidente o al Síndico y de concurrir para informar con algún socio de la otra entidad.

Si ninguna de estas proposiciones fuera aceptada y los compañeros de Oca formularan otras mejores y merecieran aprobación, no se les regateará animados como están los de Orazo-Loimil para mantener con sus compañeros de Oca la más cordial alianza; y bajo esta base la Junta General consigna el mas vehemente saludo para aquellos agrarios deseándoles prosperidad y salud"

En xaneiro de 1914 van en representación da sociedade ao local dos compañeiros de Ancorados D. Francisco Rendo e D. Manuel Silva.

En outubro de 1916 recibiron unha comunicación do presidente honorario, D. Manuel Amigo solicitando unha comisión para tratar de asuntos agrarios no local social dos compañeiros de Oca, sendo designado ao efecto D. José Calvo Brea que manifesta que en dita reunión acordouse celebrar en dito local de Oca unha reunión de todas as sociedades agrarias de zona do Ulla ás dúas da tarde do día 5 de novembro, ondenando se levase a insignia agraria da zona do Ulla e disparando a par como sinal de boa armonía media ducia de bombas cada entidade.

14. Os seguros

Das persoas

Ante a ausencia de cobertura sanitaria da poboación e escaseza de recursos económicos da maioría da xente das aldeas, en setembro de 1913 decidiron nomear como médico Agrario ao licenciado D. Genaro Otero Ulloa para consultar nas súas enfermidades e achaques aos socios que queiran aboar cinco pesetas anualmente por todas as visitas que dentro do ano precisen, prefixándolle a dito médico como día de consulta todos os domingos á saída da misa de Orazo como punto céntrico da parroquia, en cuos días consultará tamén aos pobres de Orazo-Loimil gratuitamente e expedirá todas as certificacións de defuncións que sexan necesarias sen cobrar aos seus clientes cousa algunha por elas, así como que as operacións serán cobradas a parte das cinco pesetas.

En decembro de 1915 acordaron dar como donativo a unha filla de Coladas da Estrada a cantidade de 5 pesetas.

En marzo de 1916 recórdaselle aos arrendados do médico D. Jenaro Otero que entreguen o máis pronto posible ao colector D. Francisco Otero o importe do arrendo.

En outubro de 1916 dase conta dunha carta recibida da Federación, pola que lle reclaman 59 pesetas con 80 céntimos para sufragar os gastos ocasionados cos presos da parroquia de Souto e ordenouse ao Tesoureiro que fixese entrega da devandita cantidade a D. Pedro Varela, encargado de facelas efectivas aos seus destinatarios.

Do gando

En xaneiro de 1914 acordan respectar o Regulamento do gando reducindo o depósito do tres ao un por cento. Así mesmo adicionar ao artigo 52 o seguinte:

1º En el caso de que una res asegurada padeciese una enfermedad que a juicio del veterinario resulte incurable, se procederá a su venta abonando al dueño la diferencia entre lo que produzca y el valor de seguro. 2º adicionar al artículo 58 lo que sigue: Todo socio que tenga asegurada alguna res y se notase que procede de mala fe para burlar este Reglamento la Directiva procederá con todo rigor contra él sin admitir reclamación alguna.

Sin perjuicio de lo dispuesto en el art. 57 y con el fin de procurar la mejor marcha posible, se acuerda designar una Directiva especial para esta sección de seguros, a cuyo efecto se convoca junta general para el día 15 del mes entrante a las 10 de la mañana y con tal fin se empezará por formar una relación de todos aquellos que deseen asegurar sus reses.

En agosto de 1916 acordan enviar unha carta á Directiva da sociedade de “Ganados de Loimil” co fin de atopar unha fórmula de unir a ela a parroquia de Orazo e funcionar ambas parroquias neste asunto como se fose unha soa.

En agosto de 1917 abriuse unha subscrición para reparar a perda dunha vaca que lle morreu ao gran loitador agrario D. Benigno Quesadas a proposición da Federación, a cuio efecto o vogal Benito Maceira propuxo que dos fondos sociais se lle dese unha pequena gratificación, e por maioría prefixouse unha cantidade de 10 pesetas.

15. O concello

En novembro de 1914 acordan notificar por escrito ao concelleiro D. Manuel Sanlouzáns a fin de que compareza no local social o día seis do mes de decembro para que dea conta dos acordos tomados no Concello.

Tamén se acorda que José Fernández escriba a D. Pedro Varela pedíndolle datos do que contestou o Excmo. Concello á comisión encargada de velar no tocante ao municipio polos intereses dos habitantes que o compoñen.

O propio D. José Fernández, D. Faustino Otero, D. Antonio Besteiro e D. Pedro Varela son enviados ao Concello a solicitar a copia do reparto de consumos de parroquia pertencente a 1913.

A construción do edificio do Concello foi motivo de moitas disputas e desavenencias pola inversión que supouxo durante tantos anos. En 1915, cando xa estaba practicamente rematado, nomean unha comision de cinco individuos competentes para revisar desde o principio a construción da nova casa consistorial ata a data da súa terminación.

O imposto de consumo

Cobrar o consumo correspondente aos dous trimestres en cada unha das parroquias sen o déficit, e nos días da súa cobranza entregar respectivamente as cotas ao Recaudador e se este se opuxese ao seu cobro entoncer depositar o importe na Casa Bancaria dando conta ao Concello do ocorrido para os efectos que sexa conveniente.

Este imposto cobrábase na propia parroquia, a través da sociedade. Polo recollido nas actas vemos o desenvolvemento do proceso: primeiro faise o reparto entre os veciños e despois cóbrase. No 1915 sinalaron o día 3 de maio para cobrar durante todo o día no local de Vilalén o consumo correspondente á parroquia, nomeándose como colaboradores a D. Manuel González e D. Faustino Villaverde quen recaudaron a cota pertencente aos dous trimestres na forma acordada.

Un mes despois, D. Faustino Otero, D. José Liste, D. Manuel Otero e D. Manuel Besteiro como individuos encargados de facer a entrega do diñeiro recaudado pola razón de consumos como na anterior acta quedou mencionado, que ao efecto se personaron ao Recaudador D. Eduardo Ulloa coa fin de entregarlle a cantidade de 1.374,05 pesetas á que alcanzaba o consumo de dous trimestres recadado na parroquia de Orazo e como queira que sexa o recadador non quixo facerse cargo da dita cantidade en tal sentir a depositaron na casa Bancaria de D. Ramiro Ulloa, según comprobán co correspondente resguardo, facendo constar ao Excmo. Concello o depósito de referencia.

En outubro de 1915 deuse lectura a varias demandas e a un oficio da Alcaldía da Estrada solicitando se faga o reparto de consumos desta parroquia coa maior equidade posible. O delegado tamén deu conta dos asuntos que acordou a Federación nos meses de agosto, setembro e a primeiros de outubro.

En sesión extraordinaria por non ter sido posible celebrala no día prefixado na acta anterior celebrada en xaneiro de 1916 ábrese a sesión presidida por D. Ramiro Ulloa acompañado do Presidente numerario D. Faustino Otero e toda a demais corporación en virtude do cal tomaron os acordos seguintes:

1. O presidente honorario puxo de manifesto a copia do reparto de consumos da parroquia de Orazo pertencente a 1916 sendo ben acollido e aprobado pola Xunta Directiva, engadindo o presidente honorario que para o ano vindeiro, se é posible, faranse os repartos do municipio tomando por base a cota de contribución de cada contribuínte.

2. Nomeouse unha comisión composta por D. Francisco Rendo e D. José Senín coa fin de que se personen na casa Consistorial da Estrada para sacar unha copia do padrón de cédulas pertencentes á parroquia de Orazo entregándoa na secretería social, para os efectos que en xustiza esta directiva teña por conveniente.

Autorizan a D. Plácido Mancebo para cobrar a contribución e consumo de Orazo e Loimil a cuio efecto se lle deu unha carta para D. Pedro Varela a fin de que lle entregue a lista e os correspondentes recibos se podía ser para ver de facer ditos cobros.

En novembro de 1916 tratouse do reparto de consumos para o ano 1917, encargándose con tal motivo ditos recaudadores de traer do Concello a copia do que ven rexendo co fin de que sirva de base para outro que chegue a realizarse nesta parroquia de Orazo.

16. Asuntos económicos

En agosto de 1917 o delegado dá conta dos acordos tomados pola Federación da forma seguinte:

A formación dunha Caixa Rural e outra chamada de aforros que prestarán unha grande utilidade ao pobo Agrario debendo por tanto

facer a correspondente propaganda a fin de que canto máis grande sexa o número de accionistas maiores resultados traerá o funcionamento das mesmas.

O mesmo se acordou que o Concello e a Federación pidan directamente a Barcelona mineral en gran escala, para desta maneira con precios máis económicos poidan as sociedades do distrito equiparse de abono mineral segundo a cantidade que cada un reclame á Federación, a cuio efecto haberá que notificar con antelación o pedido.

No mes de novebro volven sobre o tema da Caixa Rural e de aforros e por maioría acordouse que a entidade de Orazo-Loimil faga unha suscripción con dez accións de vinte e cinco pesetas cada unha e ademais D. Faustino Otero Otero manifesta que entrará cunha acción do tipo sinalado.

En xaneiro de 1918 autorízase ao Tesoureiro D. Faustino Otero para que dos fondos sociais dea a interés duascenas e cincuenta pesetas a quen as necesite e poida responder delas, e desta maneira sempre aumentarán algo os fondos sociais, que deberán ser a un interés do 5% anual.

Esta sociedade foi capaz de reunir a case totalidade dos veciños en torno a un proxecto que lle abría vías cara o progreso, a educación e a loita contra os impostos. Participou na vida da Federación, nos actos multitudinarios, contou co apoio dos emigrantes, e despois apagouse como os soños de moitos agraristas que acabaron sendo vítimas de políticos hábiles ben afincados no sistema.

Incluso esta sociedade nos seis anos que puider valorar foi mudando, descoñece cando se esvaeceu porque faltan moitas follas ao remate do libro, pero foi unha ilusión compartida con outras moitas parroquias que se movilizaron para mellorar e medrar.

Anexo 1

Os socios

1. D. Antonio Valenzuela Ulloa.
2. D. Pedro Varela Castro.
3. Ignacio Calvo Santos.
4. José Senín Rey.
5. Francisco Carnoto Portela.
6. Dolores Moimenta Rey.
7. Andrés Otero Domínguez.
8. Carmen Saborido.
9. Manuel Saborido Casto.
10. Adolfo Liste Villaverde.
11. Manuel Calveiro Colmeiro.
12. Antonio Cortes Pereiras.
13. Dolores Calveiro Remesar.
- 14.-Adelaida Sanmartín Collazo.
15. Andrés Seijo Puente.
16. María Saborido Amigo.
17. José Calveiro Colmeiro.
18. José Remesar Pereiras.
19. Manuel Campos Saborido.
20. Mª Juana Espiño.
21. Antonio Campos Espiño.
22. José Hermo Carnoto.
23. Justo Campos Pesqueira.
24. José García (caseiro de Brea)
25. Manuela Espiño Martínez.
26. Bernandro Caramés Cortizo.
27. Manuel Rey Espiño.
28. Ramón Quintela Otero.
29. Andrés Otero Otero.
30. Dolores Castro Rendo.
31. Manuel Puga Gómez.
32. Lorenzo Brea Otero.
33. Jesús Rey.
34. Germán Gómez González.
35. Angel García Corral.
36. José Villaverde Brea.
37. José Villaverde González.
38. Juan Gómez Requeijo.
39. Juan Quintero Brey.
40. Benito Maceira Besteiro.
41. José Villaverde Pereiras.
42. Manuel Fernández.
43. Juan Liste Villaverde.
44. Balbino Domínguez Framiñán.
45. Juan Fernández Casal.
46. María Pena.
47. Marcelino Cendal Villaverde.
48. José María Louzao.
49. Eulogio Otero Villaverde.
50. Manuel Silva Portas.
51. Andrés Gulías Rendo.
52. Filomena Liste Marque.
53. José Villaverde Otero.
54. Dolores Otero García.
55. Mercedes Rey Pereiras.
56. Carmen Pampín Pereiras.
57. Ramón Moreira Fernández.
58. Juan Salvador García.
59. Domingo Villanueva Otero.
60. Manuel Pena.
61. Antonio Liste Bernárdez.
62. Manuel Orosa Mosquera.
63. José Rendo Espiño.
64. Francisco Rendo Espiño.
65. Manuel Rendo Otero.
66. Domingo González Ferández.
67. Juliana Senín Recioy.
68. Dolores Puga Espiño.
69. Rafael Fernández Torres
70. Carmen Basteiro Villaverde.
71. Jesús Moreira.
72. Manuel Calveiro Carbón.
73. José Calveiro Carbón.
74. Serafín Fernández González.
75. Manuel Castro Pardo.
76. Manuel Gómez González.

77. Manue Novoa.
 78. Benito Otero Otero.
 79. José Pereiras Bernárdez.
 80. José Torres Bernárdez.
 81. Faustino Villaverde Brea.
 82. José Liste Villanueva.
 83. Juan Liste Marque.
 84. Antonio Basteiro Villaverde.
 85. Francisco Rendo González.
 86. Casimiro Otero Otero.
 87. José Calvo Brea.
 88. Antonio Pereiro Muras.
 89. Ramón Andrade Fernández.
 90. Manuel González Fernández.
 91. Antonio Villaverde Pereiras.
 92. Severino Portela Pereiras.
 93. José Bernárdez Montoiro.
 94. Jacobo Pereiras Maceira.
 95. Ramón Fernández Torres.
 96. Manuel Fins Gómez.
 97. María Manuela Vázquez.
 98. Francisco Cortes Gómez.
 99. José Otero Villaverde.
 100. Antonia Otero Calvo.
 101. Josefa Otero Otero.
 102. Ramón Pampín Vicente.
 103. Ramón Taboada Vázquez.
 104. José Espiño Caramés.
 105. Manuel Balboa.
 106. Marcelino Brey Louzao.
 107. Carmen Liste.
 108. María Calveiro Quinteiro.
 109. Rosa Orosa Ouzande.
 110. Andrea Carnoto Castro.
 111. Juan Villanueva Otero.
 112. Josefa Rendo Bernárdez.
 113. Manuela Lamas.
 114. Andrés Fernández Torres.
 115. Gervasio Gómez Carballo.
 116. Benito Requeijo Fernández.
 117. José Tato.
 118. José Quinteiro Otero.
 119. Manuel Couto.
 120. Gumersinda Pereiro Muras.
 121. Concepción Mosquera Rendo.
 122. José Fuentes Vázquez.

Admisión de socios

- 13 de xuño:** admítese como socia a Manuela González.
- 19 de decembro:** amén se acordou dar de alta como socio gratuito a José Fernández González en atención aos bos servizos que pode prestar á entidade, non cobrándolle por ser tamén socio o seu pai Ramón Fernández Torres en cuia compañía vive.
- 21 de xaneiro 1914:** solicitaron e foron admitidos como socios D. Manuel Liste Villaverde, D. José Ouzande, D. Ramón Lagos e D. Laureano Cerdeiras.
- 22 de marzo 1914:** tamén foi admitida como socia Teresa Pereiras desde o 1º de abril.
- 3 de marzo 1915:** admítese como socio a D. José Carballedo de Loimil.
- 27 de abril 1915:** tamén foron admitidos como socios:

Antonio Marque Pena.	Manuela González
Joaquín Matos.	José González.
Carmen Pardo de Loimil.	Benita Bernárdez.
Jesús Gómez Fondevila.	María Pereiras Cortes.
Antonia Requeijo.	María Bernárdez Casal.
José Mancebo.	Eugenio Rey Caraballeda.
Juan Rey Porto.	Jesús Blanco.
Ramón Fins.	Pilar Bascuas.
Carmen Lois.	Manuela Cacheiro.
María Lois Neira.	Agustín Bascuas Carricoba.

En xullo de 1915 deciden expoñer ao público unha relación de todos aqueles que non son socios, o que indica a capacidade de ....

22 de agosto 1915: quedan admitidos como socios desde o 10 de xullo:

Dolores Espiño	Fernando Calveiro.
Vicente Ramos.	Andrea Casal.
Manuela Pardo.	Manuel Bugallo
Manuel Quintero.	María Juana Quintero.

30 de xaneiro 1916: intentouse proceder á expulsión de varios socios por faltas cometidas por uns, e de cotas atrasadas por outros, pero debido a que aínda non estaban ben enterados dos artigos do regulamento preveñen acerca das expulsión por esta vez quedaron sen efecto. Pero se os morosos no pago dentro de oito días non concurren a poñerse ao corrente como os demais entón procederase a súa expulsión segundo o que ordena o art. 39 do Regulamento.

5 febreiro 1916: tamén se fai constar que D. Victoriano Liste e D. Plácido Mancebo foron admitidos como socios con data da acta anterior pero por un esquecemento involuntario quedaron sen anotar.

2 agosto 1916: dáselles de prórroga ata o día catorce do mes entrante aos socios morosos para que en todo este lapso de tempo entreguen ao Tesoureiro as cotas que a esta entidade devenguen.

3 decembro 1916: queda admitido como socio Antonio Rey da parroquia de Loimil.

20 xaneiro 1917: quedan expulsados desta sociedade por falta de pago Pilar Bascuas Canicoba, Ramón Taboada e José Rey Gómez.

Danse de alta José Iglesias, Manuel González e Manuel Espiño e de baixa María Pereiras, Benito Requeijo e Felicísima Fernández González.

4 marzo 1917: dase de baixa á socia Josefa Fernández Caraballeda e de alta José Fernández González.

3 marzo 1918: acordouse por maioría expulsar aos socios Andrés Casal, Ramón Casal e Elvira Vicente, por falta de pago das súas cotas despois de ter sido requiridos varias veces.

Aportacións económicas

1. Manuel Marque	20 pesos
2. Andrés Liste.....	15
3. Ramón Rendo.....	10
4. José Otero Calvo	10
5. José Besteiro.....	10
6. Ramón Besteiro	10
7. José Requeijo	10
8. Antonio Pereiras.....	10
9. Andrés Villaverde Marque	10
10. Serafín Rendo	10
11. Faustino Otero.....	10
12. Laurentino Liste	10
13. Eladio Pampín.....	10
14. Manuel Gómez Requeijo.....	5
15. José Calvo Brea.....	5
16. Benito Reimóndez	5
17. Manuel Gómez Calveiro	10
18. Manuel Villaverde Liste	10
19. José Marque	5
20. Juan Marque	5
21. Pedro Calvo	5
22. José Pereiras Porto	5
23. José Pereiras Moreira	10
24. Jacobo Senín.....	5
25. Gerardo González	10
26. José Espantoso.....	5
27. Manuel Otero Otero.....	10
28. Maximino González.....	10
29. Francisco Maceira.....	5
30. Hermenegildo Barreiro	5
31. José Collazo.....	5
32. José Carnoto	5
33. Pilar Senín	5
34. Francisco Villaverde Brea.....	10
35. Anuncia Rey.....	3

36. Josefa Villaverde	5
37. José Rendo	10
38. Gumersindo Rendo.....	5
39. María Carnoto	5
40. José Puga.....	10
41. Elvira Puga.....	5
42. Serafín González	5
43. Francisco Espiño Otero	10
44. Manuel Fernández	10
45. Carmen Liste	5
46. Domingo Coral.....	5
47. Filomena e Consuelo Gómez.....	5
48. Elvira Liste Carbón	5
49. Manuel Liste Carbón.....	5
50. José Senín	2
51. Balbino Domínguez	5
52. José Fins	5
53. José Pampín	3
54. José Gómez	3
55. Ramón Tato	3
56. Ramón Gómez Calveiro	5
57. Elvira Villanueva	5
58. Manuel Pena.....	5
59. Antonio Pereiras Villar	1
60. Josefa Villaverde Otero.....	5
61. Consuelo Pampín	10
62. Joaquín Sánchez	5
63. Daniel Maceira	5
64. Manuel Carballo.....	5
65. Domingo Lagos	5
66. Francisco Villaverde Pereiras.....	5
67. Pilar Castro	5
68. Antonio Marque.....	3
69. Luis López	5
70. Manuel Bugallo.....	5
71. Manuel Gómez Fernández.....	5
72. Gumersindo Barreiro	2
73. Manuel Villaverde Pereiras	5
74. Antonio Villaverde Pereiras.....	5
75. Andrés Rendo.....	5
76. Francisco Villaverde Ricardo.....	5
77. José Gómez	5

---

78. Dionisio Remesar.....	5
79. Perfecto Gómez.....	5
80. Soledad Saborido.....	1
81. Manuel Otero Cortes.....	5
82. José Otero Cortes.....	5
83. Manuel Requeijo	2
84. Eduardo Gómez.....	5